

діяльності спирається на зовсім інші цінності – цінності суб'єкт-суб'єктних відносин, у яких змінюється позиція підлеглих; підлеглі перетворюються з пасивного об'єкта впливів на активного, ініціативного, самостійного, відповідального, з почуттям власної гідності суб'єкта, партнера, рівноправного члена управлінської команди. Підкреслено, що суб'єкт-суб'єктні відносини складають основу корпоративного управління і його основного компонента – корпоративної культури. Проаналізовано інтегрований підхід до розвитку персональної та міжособистісної ефективності С. Кові, розроблені ним рівні принципово-орієнтованого керівництва: особистісний, міжособистісний, управлінський та організаційний. Розглянуто аспекти «портрету ідеального коуча», розробленого О. Савкіним і М. Даниловою.

Ключові слова: коучинг, технологія, ефективність, персонал, компетенції, компетентнісний підхід, організація, менеджмент.

УДК 37.016:94(477)

Анатолій Шевченко

Університет державної фіскальної служби України

ORCID ID 0000-0003-2663-9892

Світлана Камаралі

Університет державної фіскальної служби України

ORCID ID 0000-0002-1157-8727

DOI 10.24139/2312-5993/2021.01/079-091

НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ ТА ПРОБЛЕМА ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Метою дослідження виступає визначення сутності та особливостей проблеми гуманізації в межах історичної освіти. Автори, використовуючи шкільну практику, доводять, що історія не може бути фрагментарною та розмитою з огляду на значення історичного знання для інтелектуального й морального становлення особистості, розвитку її самоусвідомлення й потреб у громадянській самореалізації. Неможливо формувати в учнів цілісну картину світу, розуміння ролі та власного місця в ньому поза історичним контекстом.

У результаті дослідження, автори прийшли до висновку, що широке використання проблем гуманістичного підходу в освітньому процесі виступає потребою сучасності. В основу змісту історичної освіти покладено найсуттєвіші для життя людини знання: комунікація, пошук і опрацювання інформації; розв'язання нагальних життєвих проблем; пізнання себе, інших людей, природи, її значення для життя; власний саморозвиток. Таке розуміння світу закладає фундамент бережного ставлення до людства, держави, нації, довкілля, усвідомлення себе органічною частиною природи, мікрокосмосу.

Ключові слова: гуманізація, гуманітарна культура, гуманізація освіти, викладання історії, навчання історії, освіта.

Постановка проблеми. Сьогодні досвід провідних європейських країн свідчить, що навчання історії розглядається як важливий чинник стабільності, єдності суспільства, утвердження національної самосвідомості. Гуманізація – це процес одухотворення, олюднення всіх умов життя та праці, усього змісту навчально-виховної діяльності, всіх видів і форм відносин, що складаються в освітянських закладах. Процеси гуманізації значно масштабніші, значно

складніші; це процеси морально-психологічної перебудови людини, внутрішньої переорієнтації системи духовних цінностей, усвідомлення власної гідності й цінності іншої людини, формування почуттів відповідальності та причетності до минулого, сучасного й майбутнього (Буяльська, 2006, с. 4).

Аналіз актуальних досліджень. Українськими вченими (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, С. Сисоєва та ін.) за часи незалежності обґрунтована необхідність гуманізації сучасної історичної освіти. Педагогічні ідеї в історичній науці щодо забезпечення нового рівня гуманізації всіх сфер життєдіяльності людини й розвитку її як особистості знайшов своє відображення у працях І. Беха, І. Зязюна, Н. Ничкало, О. Топузова, М. Чобітька та ін. Роль і значення гуманітарних знань, що вивчають людину як суб'єкта діяльності в історичному процесі, продукту цієї діяльності – історію, суспільство, культуру в структурі життєдіяльності, їхній вплив на її професійні й особистісні якості розкрито в дослідженнях С. Гончаренка, Ю. Мальованого. Світоглядний підхід українських учених до розвитку гуманістичної педагогіки (Г. Балл, Н. Бібік, Е. Помиткін, В. Рибалко, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін.) ґрунтується на філософії гуманізму, яка розглядає людину як суб'єкта еволюції та найвищу цінність, і знайшов своє вираження у фундаментальних і прикладних педагогічних дослідженнях.

Мета статті – у форматі дослідження визначити основні підходи щодо гуманізації в межах історичної освіти у школі як основної детермінанти розвитку особистості. Відповідно до мети передбачено розв'язання таких завдань: переосмислити компоненти освітнього процесу у світлі його людинотворчої функції; розкрити цінності гуманітарних знань і гуманітарної освіти, які забезпечують гуманітарну освіченість людини на прикладі позаурочної діяльності; уточнити поняття «гуманізація освіти».

Методи дослідження. Для розв'язання сформульованих у роботі завдань було використано такі теоретичні методи дослідження: категоріальний метод, структурно-функціональний метод, методи аналізу, систематизації, моделювання, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Шкільна практика доводить, що історія не може бути фрагментарною та розмитою з огляду на значення історичного знання для інтелектуального й морального становлення особистості, розвитку її самоусвідомлення й потреб у громадянській самореалізації. Неможливо формувати в учнів цілісну картину світу, розуміння ролі та власного місця в ньому поза історичним контекстом. Перед педагогами-істориками завжди висувуються завдання гуманістичного характеру:

- формувати філософське розуміння походження світу, його закономірностей і взаємозв'язків у історичному контексті;
- розвивати нове гуманістичне бачення різноманітностей світу, новий тип діяльностей, що сприятиме забезпеченню рівноваги в системах «людина – суспільство», «людина – культура», «людина – людина»;
- сприяти розвиткові інтересу сприймання й поваги до культурних надбань народів світу, а також прагненню зрозуміти суттєві особливості цих культур;
- розвивати в учнів критичне мислення, вміння формувати власну думку й виявляти толерантність до поглядів інших;
- розвивати вміння творчо працювати, розв'язувати насамперед нестандартні проблеми, прогнозувати ситуації тощо.

Новий соціокультурний орієнтир освіти є основою новаторського підходу до викладання історії. Метою навчання історії можна вважати формування історичної свідомості як однієї з найважливіших умов успішної адаптації та самореалізації особистості в сучасній соціокультурній ситуації в гуманістичному полі. Деталізуючи мету навчання історії, ми зупинимось на певних складових.

Насамперед, учитель історії повинен навчати мислити учнів. Необхідно об'єднувати процес засвоювання основ сучасної історичної науки з розумовим вихованням, здатністю мислити у процесі вивчення неоднозначних подій історії. Навколишнє середовище повинно сприйматися не мертвим, а діалектично мінливим світом. Уміння мислити допомагає людині приводити у відповідність до нових змінних умов реальне життя (Камаралі, 2010, с. 62).

У межах вивчення історії учні мають постійно тренувати не лише пам'ять, але й здатність вирішувати завдання, що потребують самостійного судження. Ще стародавні філософи стверджували, що завдання, яке спонукає до подальшого дослідження фактів, завжди має вигляд логічного протиріччя, парадоксу. Протиріччя виступає необхідним елементом пізнавальної діяльності учня. Протиріччя – сигнал для активізації мислення учня, основа освітнього процесу, умова та прогресу людства, формування культури. Останнє формується у процесі індивідуального засвоєння духовної культури епохи й завдання вчителя – пристосувати дитину до цієї культури.

Учні повинні зрозуміти й оцінити багатство та різноманітність світової історії (історичні події, постаті, які сформували сучасний світ), пізнати історичні коріння й сутність сьогодення та усвідомити, у якому світі бажано жити. У процесі навчання історії учні набувають навички самостійного

мислення, критичного ставлення та аналізу різної, часом суперечливої, інформації. Учні повинні не сприймати готові постулати про розвиток цивілізації, а виводити їх самостійно.

Навчання історії сприяє розвитку гострого розуму, вміння здійснювати поглиблений аналіз подій, розвитку організаційних навичок. Постійне розширення свого світогляду, вміння самостійно здобувати знання, робити власні «відкриття» характеризують історика як творчу особистість і сприяють формуванню якостей необхідних для майбутнього науковця.

Але в організації освітнього процесу необхідно забезпечувати диференційований підхід з урахуванням набуття дитиною навичок самоосвіти. Обдарована дитина потребує більше уваги й індивідуального підходу для розкриття її здібностей. Варто зазначити, що орієнтована на особистість організація навчання історії сприяє розвитку в учнів:

а) вміння працювати з будь-якою інформацією про історичний процес, створювати власну версію (модель) того чи іншого періоду (явища, події, процесу) історії;

б) вміння користуватися методами (технологіями) пізнання історичного процесу (орієнтування в інформації), навичок історичного аналізу, історичної критики, пояснення, передбачення й моделювання певної історичної ситуації тощо.

Учитель історії створює комфортні умови для навчання, забезпечує інформаційну насиченість і ритмічність в отриманні знань. Пошук гуманізованого відображення людського існування потребує не лише ретельного вивчення історичних процесів, які відбивають життя від зародження до смерті, але й філософських течій, процесу пошуку місця людини у світі. І в цьому, безперечно, важливу роль відіграє гуманізація освіти, яка сприяє вдосконаленню життєвого шляху людини, що охоплює широку палітру її ставлення до природи, суспільства й самої себе.

Значна увага в сучасній українській освіті приділяється проблемі гуманізації освіти як засобу культивування людини – поваги до особистості, її внутрішньої гідності. Гуманізація освіти вимагає від викладача прийняття студента таким, яким він є. Викладач повинен проїнятися почуттями й переживаннями, виявити щирість і відвертість. Основним мірилом спілкування повинно бути: ні особисті амбіції, ні авторитет викладача, ні мета досягнення знань за будь-яку ціну не повинні підпорядковувати інтереси молодшої людини, пригнічувати її особистість. Тільки віра й любов допоможуть впоратись із завданнями виховання (Романенко, 2001, с. 26). Організований на цих принципах освітній процес закладає основу

виховання етичних норм особистості й міжлюдських стосунків, що ґрунтуються на повазі до громадянських прав і загальнолюдських моральних цінностей. Громадянські права в демократичному суспільстві людям гарантує Конституція. Вчитель історії має навчити учнів поважати й використовувати ці права, розв'язувати проблеми, бути толерантними, співпрацювати з іншими, підтримувати власну гідність, створюючи певні засади моральної поведінки. Джерело моральної сили людини міститься в ній самій, у знанні історії, самоусвідомленні як частини цивілізації – це основна передумова становлення особистості. Переконавання залежать не від зовнішнього примусу, а від голосу її свідомості, її особистої моральної відповідальності. Тому важливе місце в освітньому процесі вчителем історії відводиться методам і формам навчання за тематикою глобальних проблем. Дійова форма поглибленого вивчення історії – участь в олімпіадах з історії різного рівня, конференціях, позаурочних заходах. Таким прикладом може стати прес-конференція (як симуляція засідань ООН) «Планета Земля – без'ядерна зона. Україна: питання роззброєння». Завданнями такої прес-конференції виступають такі позиції:

- аналіз зовнішньої політики України в історичному аспекті в межах окреслених проблем і діяльності міжнародних організацій у їх розв'язанні, виховання в учнів глобального бачення шляхом зосередження уваги на формуванні мирного підходу до розв'язання світових проблем;

- поглибити знання з міжнародного права, теорії зовнішньополітичної діяльності, демократичних відносин;

- поглибити знання з проблем свобод і прав людини;

- розкрити поняття «роззброєння та міжнародна безпека» як комплекс інших глобальних проблем; розглянути взаємовідносини в системі «українське суспільство – міжнародне суспільство»; вивчити взаємодію та взаємозв'язок України з країнами Західної Європи;

- формувати вміння учнів вільно оперувати історичною, політологічною термінологією та впроваджувати основи раціонального використання здобутків науки й техніки в контексті безпеки України та у глобальному масштабі;

- створювати нестандартні ситуації, які б спонукали до пошуку рішень у спільній діяльності, імітували реальне спілкування та сприяли набуттю навичок дискусії;

- розвиток в учасників комунікативних навичок і підвищення зацікавленості міжнародною освітою незалежно від державних кордонів шляхом сприяння діалогу молоді.

Передбачається обладнання для прес-конференції: столи, поставлені у формі кола, в центрі – прапорець ООН, біля кожного учасника прапорець його країни й картка з ім'ям. Окремо – стіл для експертної комісії.

Учасники: викладачі університету, вчителі історії, географії, іноземної мови, «журналісти», «фоторепортери».

Позаурочний захід такого формату вимагає довготривалої та складної підготовки. Підготовчий етап триває чотири тижні. Розподіляються ролі: «спікер», «представники міжнародних організацій» України, США, Великобританії, Франції, Італії тощо, «кореспонденти різних видань». Учасники прес-конференції розробляють порядок денний, визначають питання для обговорення, регламент виступів, складають форми заяв, проєктів резолюцій, приклади звертань і лексичних зворотів для спілкування учасників конференції (відповідно до дипломатичної термінології). «Журналісти» готують запитання, які поставлять учасникам. Виготовляються візитні картки, прапорці, дипломи.

Основа підготовчого етапу – вивчення історії та політики кожної країни-учасниці, її участі в розв'язанні загальної проблеми. Можна запропонувати такий план дослідження історії, економіки, політики й культури країни:

I. Політична структура.

1. Походження політичної структури. 2. Конституція та уряд.
3. Стабільність і політика сучасного уряду.

II. Культурні чинники.

1. Етнічні групи. 2. Релігії. 3. Історія культури.

III. Географія.

1. Сусідні країни. 2. Топографія. 3. Геополітичні міркування.

IV. Економіка.

1. Монетарна система. 2. Залежність і борги. 3. Членство в економічних і торговельних організаціях. 4. Природні ресурси. 5. Договори про торгівлю.

V. Оборона.

1. Військова структура. 2. Членство у блоках.

VI. Погляди на світові проблеми.

1. Роль та впливовість у світі. 2. Членство в геополітичних блоках.

VII. Історія.

1. Загальна історія. 2. Новітня історія.

Порядок денний роботи конференції:

1. Доповідь «спікера».

2. Оголошення письмових заяв.
3. Дебати.
4. Ухвалення та резолюції.
5. Визначення переможців експертною комісією, нагородження.

У промові «спікер» обов'язково окреслює коло питань для обговорення, представляє учасників, вітає гостей, оголошує порядок денний конференції. Представник від команди проголошує підготовлену письмову заяву, де пропонуються конкретні кроки зовнішньої політики цієї держави щодо розв'язання проблеми, пропозиції.

Під час дебатів переважну кількість балів отримує та країна, більшість положень проєкту резолюції якої увійшла до загального тексту резолюції конференції.

Критерії визначення переможців експертною комісією:

- активність – 10 балів;
- дотримання правил ведення дискусії – 15 балів;
- дотримання дипломатичної термінології – 5 балів;
- знання історії, геополітичної ситуації країни – 10 балів;
- аргументованість виступів, логічність викладення інформації – 20 балів;
- уміння захищати власну думку, кількість положень, що увійшли до резолюції конференції, – 30 балів.

Пропонуємо до розгляду теми прес-конференцій:

- «Етапи міжнародного визнання України»;
- «Проблеми конверсії та гарантії збереження територіальної цілісності держав, що роззброюються»;
- «Соціально-економічні проблеми старіння нації та шляхи подолання демографічної кризи в Україні»;
- «Проблеми реструктуризації та розвитку монопромислових регіонів, створення енергозберігальних технологій у світі й місце України в цьому процесі»;
- «Проблеми забруднення навколишнього середовища як джерело демографічної кризи в Україні»;
- «Повоєнне облаштування світу й доля українського народу (перша чверть ХХ сторіччя)».

У межах такої форми навчання вчитель не диктує учневі мету, а спонукає його до того, щоб він сам ставив її перед собою, керуючись внутрішніми потребами в межах поставленої проблеми. Реалізація цієї мети – основа виховання й навчання. Постійне керування учнем, планування його

діяльності, контроль і аналіз його результатів, позбавляє учня самостійних дій, навичок самостійної організації та самостійного мислення.

Реалізація педагогічного задуму неможлива без розвитку вмінь слухати, чути й розуміти учня, організовувати з ним діалог, дискусію, конструктивно критикувати. Виконуючи на початковому етапі вказівки вчителя, учні, зрештою, стають самоврядними та звертаються за допомогою до старших тільки в особливих випадках. Дуже корисною та ефективною формою роботи з дітьми в цьому напрямі стає організація прес-діалог-клубу. Мета прес-діалог-клубу:

- розвинути інтерес до подій, що відбуваються у світі в галузі історії, культури, політики, економіки, спорту, розширити світогляд;
- сформувати вміння аналізувати світові події, розуміти процеси, що відбуваються в різних країнах;
- сформувати навички спілкування з аудиторією, вміння грамотно та психологічно вільно вести діалог, захищати власну думку;
- відчувати себе особистістю, сповненою гідності.

Учасники прес-діалог-клубу: учні, вчителі історії та філологічного напрямку.

Прес-діалог-клуб працює протягом усього року. Учні збирають інформацію за тиждень і один раз на тиждень разом з учителями аналізують і класифікують за рубриками матеріал. Створюють групи з двох учнів, які готують огляд новин тижня, їх аналіз для обговорення в усіх класах закладу освіти.

Напередодні виступів члени клубу колегіально готують запитання, які мають бути проблемними й викликати зацікавлення. Одна з головних умов успіху прес-діалог-клубу – злагоджена діяльність учнів і вчителів, участь якомога більшої кількості учнів як авторів-виконавців. Таке сприйняття світових подій та обговорення в середовищі однолітків усуває пасивність, сприяє усвідомленню своєї причетності до міжнародного життя. Підготовчий процес розвиває творчі можливості, об'єднує дітей і дорослих, сприяє їхньому взаємному вихованню й самовихованню.

Ефективною формою реалізації змісту історичної освіти є проведення історико-філософських столів. Наводимо схему підготовчого етапу.

Мета:

- викликати інтерес учнів до поглибленого вивчення основ історії, права, філософії, літератури;
- пропагувати досягнення вітчизняної та світової історичної науки;

- сприяти прагненню учнів стати інтелектуально розвиненими особистостями, спрямувати учнів на шлях самопізнання, саморозвитку;
- спілкування педагога й учня нарівні, виявлення поваги до молодого покоління, його світогляду;
- розвиток духовності й патріотизму дитини;
- творче переосмислення певних наукових знань;
- розвиток комунікативних навичок.

Учасники: учні, вчитель, куратор, викладачі відповідних кафедр закладу вищої освіти, залежно від обраної теми, психолог.

Тематика історико-філософських столів може бути різною, залежно від завдань, які ставить учитель історії:

- а) поглиблене вивчення й закріплення програмної теми з історії;
- б) визначення загальнолюдських пріоритетів і розвиток гуманістичного світогляду.

Такими темами можуть бути: «Загальнолюдські та національні цінності»; «Історіософські погляди М. Грушевського»; «Національно-культурне відродження України (останнє десятиліття ХХ століття)»; «Суспільство зобов'язане піклуватися про малозабезпечених. Історія соціальних програм у новітні часи у світі». До кожної теми обов'язково додається коло проблемних питань. Літературу учні добирають самі, а вчитель лише направляє. Історико-філософські столи можуть проводитися в межах класу та школи. Необхідно створювати атмосферу емоційного комфорту: музика, портрети, фотовиставки, відеоматеріали, запалена свічка – символ початку.

Підготовчий етап може тривати декілька тижнів. Учасники розподіляються на групи: технічну, музичну, оформлення, проблемну. Кожна група отримує завдання, готується за обраною темою, обговорює питання.

Столи ставлять по колу. Обов'язкова умова – відмова від читання доповідей, лише вільні розповіді й розмови. Ознайомлення учнів із правилами проведення дискусії. Після закінчення засідання вчитель повинен підбити його підсумки, визначити основні думки учасників із теми, не наголошуючи на власній, відмовитися від авторитаризму, не доводити обговорення до закінчення, щоб дати змогу дітям надалі обміркувати тему, творчо її розвивати.

У межах реалізації замовлень сучасної історичної освіти – формування творчої особистості, майбутнього історика-науковця, цей процес неможливий без залучення учня до наукової роботи. Спілкуючись із науковим керівником, учень ознайомлюється з методикою самостійної роботи з книжкою, дізнається про культуру читання, форми й методи запису прочитаного (план,

виписки, тези, анотації тощо); набуває навичок написання наукового реферату: обрання теми, складання бібліографії, розроблення плану, оформлення науково-довідкового апарату тощо. Окреме заняття присвячується методиці роботи з довідковою літературою: енциклопедіями, словниками, статистичною інформацією, інформаційними Інтернет-ресурсами. Важливим для майбутнього науковця є вміння працювати з періодичними виданнями. Щоб учні опанували цю форму роботи, викладач ознайомлює їх із науковими та науково-популярними журналами, навчає їх реферувати, працювати з газетними матеріалами.

Водночас учні навчаються працювати в науковій бібліотеці. Під керівництвом спеціалістів-бібліографів вони дізнаються про структуру бібліотеки, навчаються користуватися каталогами, картотеками, бібліотечним фондом. Щоб закріпити ці знання, учням пропонується виконати невеличкі практичні роботи під керівництвом викладача й бібліографа. Таким чином, учень робить свої перші кроки в науку, одразу відчуваючи різницю між навчанням у школі та проведенням наукового пошуку й дослідження.

Учитель історії з'ясовує коло історичних проблем, питань, що цікавлять кожного учня, аби знайти тему для його наукової роботи. Якщо такої проблеми немає, викладач допомагає визначити науковий інтерес учня. Це відбувається під час освітнього процесу й у ході вивчення особистості учня, його інтересів і нахилів.

Після такої підготовчої роботи (проведеною вчителем історії разом з учнем) розпочинається етап залучення відповідних кафедр історичного факультету до наукового керівництва. Викладачі зустрічаються з деканом факультету, завідувачами кафедр, ознайомлюють їх із науковими проблемами, які обрали учні й намагаються залучити істориків-науковців до співпраці.

Настає етап копіткої індивідуальної праці, кінцевим продуктом якої є написання наукового реферату та виступ із ним школяра на наукових конференціях різних рівнів. Викладач історії не залишається стороннім спостерігачем. Він активно спілкується з науковими керівниками своїх учнів, цікавиться результатами їхньої роботи, допомагає науковим керівникам порадами в межах підліткової психології. Тільки спільні зусилля вчителя й наукового керівника забезпечують успішне формування науково-дослідницьких здібностей учнів. Результатом такої співпраці вчителя й закладу вищої освіти є активна участь учнів у наукових конференціях, починаючи від районних і закінчуючи обласними та всеукраїнськими.

Висновки. У процесі формулювання цілей гуманізації історичної освіти як основного напрямку розвитку особистості необхідно виходити з пріоритетів розвитку вільної та відповідальної особистості, яка характеризується високоморальною свідомістю та спроможна до конструктивної взаємодії в мінливому соціумі. У зв'язку з тим, що характер сучасних відносин у системі «людина – суспільство» сформувала запит на гуманістично підготовлену особистість – комунікативну, здатну до глобального мислення. Невід'ємною складовою професійно-педагогічної компетентності сучасного вчителя історії має стати гуманітарна культура. Процес пізнання людини нового тисячоліття актуалізує такі проблеми, як визнання її найвищою цінністю у процесі побудови цілісної картини світу; формування її образу та його співвідношення з реальною дійсністю; освоєння нею власної природи через збереження й удосконалення інтелекту та розвиток рефлексивних здібностей. Новий педагогічний метод – широке використання інтегрованого підходу в освітньому процесі. Він охоплює всі рівні життя людства: навколишнє середовище; ментальність; транскультурні, глобальні, міжнародні, державні й суспільні зміни. В основу змісту історичної освіти покладені найсуттєвіші для життя людини знання: комунікація, пошук і опрацювання інформації; розв'язання нагальних життєвих проблем; пізнання себе, інших людей, природи, її значення для життя; власний саморозвиток. Таке розуміння світу закладає фундамент бережного ставлення до людства, держави, нації, довкілля, усвідомлення себе органічною частинкою природи, мікрокосмосу.

Фундаментом змін у педагогічних засадах стала критична переоцінка досвіду. Ще не так давно освіту розуміли здебільшого як процес засвоєння нормативних знань з основ наук. Сьогодні педагоги-історики намагаються дати дитині можливість творчо переосмислювати набутий життєвий досвід у нерозривному взаємозв'язку з історичним минулим, підтримують природний потяг до знань дитини. Вчителі допомагають шукати відповіді на питання сучасності крізь минуле, навчають оцінювати інформацію, глибше й ефективніше проживати своє життя, використовуючи соціальний та історичний досвід і власні індивідуальні особливості. Духовні цінності повинні зайняти належне місце в усіх сферах людського життя, бо саме духовні начала є основою життєдіяльності людини. І тут велику роль повинна відігравати не тільки релігія, але й держава та, насамперед, освіта, яка закладає фундамент усіх сфер людського життя (Сидоренко, 2005, с. 30).

ЛІТЕРАТУРА

- Буяльська, Т. (2006). Гуманізація освіти – вичерпане гасло і (не) виконане завдання? *Освіта, 21–28 червня*, 4–5. (Buialska, T. (2006). Humanization of education – exhausted slogan and (un) fulfilled task? *Education, 21–28 June*, 4–5

- Камаралі, С. (2010). Зміст історичної освіти в ліцеї і проблеми її гуманізації. *Рідна школа*, 4–5, 61–65. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2010_4-5_24. (Kamarali, S. (2010). The content of historical education in the lyceum and the problems of its humanization. *Native school*, 4–5, 61–65).
- Романенко, М. І. (2001). *Гуманізація освіти: концептуальні проблеми та практичний досвід*. Дніпропетровськ: Промінь (Romanenko, M. I. (2001). *Humanization of education: conceptual problems and practical experience*. Dnipropetrovsk: Promin).
- Сидоренко, В. (2005). Термінологічний словник «Основи педагогічної творчості і майстерності». *Відкритий урок*, 21–22, 28–46 (Sydorenko, V. (2005). Terminological dictionary "Fundamentals of pedagogical creativity and skill". *Open lesson*, 21–22, 28–46).

РЕЗЮМЕ

Шевченко Анатолій, Камаралі Светлана. Обучения истории и проблема гуманизации образования.

Целью исследования выступает определение сущности и особенностей проблемы гуманизации в пределах исторического образования. Авторы, используя школьную практику, доказывают, что история не может быть фрагментарной и размытой, учитывая значение исторического знания для интеллектуального и нравственного становления личности, развития ее самосознания и потребностей в гражданской самореализации. Невозможно формировать у учащихся целостную картину мира, понимание роли и собственного места в нем вне исторического контекста. В результате исследования авторы пришли к выводу, что широкое использование проблем гуманистического подхода в образовательном процессе выступает необходимость современности. В основу содержания исторического образования возложены существенные для жизни человека знания: коммуникация, поиск и обработка информации; решения неотложных жизненных проблем; познание себя, других людей, природы, ее значение для жизни; собственное саморазвитие. Такое понимание мира закладывает фундамент бережного отношения к человечеству, государству, нации, окружающей среды, осознание себя органической частью природы, микрокосмоса.

Ключевые слова: гуманизация, гуманитарная культура, гуманизация образования, преподавания истории, обучение истории, образование.

SUMMARY

Shevchenko Anatolii, Kamarali Svitlana. Teaching history and the problem of education humanization.

The aim of the study is to determine the nature and features of the problem of humanization in historical education. The authors, using school practice, argue that history can't be fragmented and blurred given the importance of historical knowledge for the intellectual and moral development of the individual, the development of self-awareness and the need for civic self-realization. It is impossible to form in students a holistic picture of the world, understanding the role and their place in it outside the historical context.

As a result of the study, the authors came to the conclusion that the widespread use of the problems of the humanistic approach in the educational process is a necessity of modernity. The content of historical education is based on the most essential knowledge for human life: communication, search and processing of information; solving urgent life problems; knowledge of oneself, other people, nature, its significance for life; own self-development. Such an understanding of the world lays the foundation for a careful attitude to humanity, the state, the nation, the environment, and self-awareness as an organic part of nature and the microcosm.

Critical re-evaluation of the pedagogical experience has become the basis for changes in the pedagogical principles of teaching history. Not so long ago, education was understood mostly as a process of learning normative knowledge of the basics of science. Today, educators-historians try to give the child the opportunity to creatively rethink the life experience in inseparable connection with the historical past. Teachers help to find answers to the questions of the present through the past, teach to evaluate information, live their lives more deeply and effectively, using social and historical experience and their own individual characteristics.

Spiritual values must take their right place in all spheres of human life, because it is spiritual principles that are the basis of human life.

Key words: *education, humanization, history teaching.*